

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXX

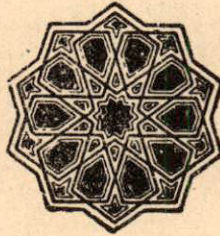

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXX

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Muhammed b. Abdulkerim eş-ŞEHRİSTANİ <i>El-Milel Ve'n-Nihal (Mukaddimeler)</i> Tercüme: Doç. Dr. Abdurrahman Küçük, Arş. Gör. Mustafa ERDEM, Ar. Ok. Adem AKIN	1
Doç. Dr. Hayrani ALTINTAŞ <i>Modern Psikolojinin Bazı Meseleleri</i>	35
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Şeyhulislam Arif Hikmet ve Medine-i Münevverede Kurduğu Kütüphane</i>	111
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU <i>Kültürümüzde Din</i>	131
Doç. Dr. Beyza BİLGİN <i>Almanya Federal Cumhuriyetinde Türk Çocuklarına İslami Din Dersi Program Geliştirme Çalışmaları</i>	143
Doç. Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU <i>Mâtüridi Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi</i>	155
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKDAR <i>Risâla Fi Ilm at-Tasawwûf li Dâvud al-Kaysari</i>	171
Gershom G. SCHOLEM <i>Gizli Yahudi Cemaati: Türkiye Dönemleri</i> Çeviren: Doç. Dr. Abdurrahman Küçük	217
R.C. MACRIDIS <i>Amerika Birleşik Devletlerinde Laiklik</i> Çeviren: Yard. Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ	245
Chikh BOUAMRANE <i>İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış</i> Tercüme: Yrd. Doç. Dr. Nesimi YAZICI	265
Chikh BOUAMRANE <i>İslam Tarihinde Eğitim-Öğretim Kurumları</i> Çeviren: Yrd. Doç. Dr. Nesimi YAZICI	279
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR <i>Türklerin Kabe'ye Yatıklar Hizmetler</i>	287
MUHİBBUTDİN EL-HABİB <i>İslam Mezheb ve Firkalarının Birbirine Yaklaştırılması Konusu</i> Çeviren: Mehmet Hayri KIRBAŞOĞLU	293

Ar. Gör. Ethem CEBECİOĞLU <i>Hallac-ı Mansur</i>	329
<i>Kitap Tanıtma</i>	351
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Kitap Tanıtma</i>	355
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU <i>Kitap Tanıtma</i>	359
Ar. Gör. Mehmet ÖZDEMİR <i>Kitap Tanıtma</i>	363
Yard. Doç. Dr. Mahmut Coşkun DEĞİRMENCİOĞLU <i>Kitap Tanıtma</i>	369
Yazarlar: Peter BERGER ve Thomas LUCKMANN	
Çeviren: M. Rami AYAS <i>Bilgi Sosyolojisi ve Din Sosyolojisi</i>	375

TÜRKLER'İN KABE'YE YAPTIKLARI HİZMETLER

Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR

Osmanlı Devleti, kurulduktan bir süre sonra, daha önceki Türk Devletleri gibi, seyyid ve şerifler hakkında bir teşkilât vücûda getirmişdir. Osmanlılar, Hz. Peygamber'in evlâdından olan Mekke emirlerine karşı samimî alâkalarını her fırsatta meydana koymuşlar ve İslâmiyetin beşiği olan Hicaz'daki emirlerle, şeriflerle münâsebetlerini devam ettirmişlerdir.¹

Osmanlı Padişahları, kendi ülkelerine gelen seyyid ve şeriflere oldukça saygı göstermişler, onların refah içinde yaşamalarını sağlamanın yanında, ellerine bir de ber'at vermişlerdir. Böylece de evlâd-ı Resûl'den olan seyyid ve şeriflere yapılan saygı ve ikram sebebiyle, müslüman ve Türk memleketlerinde bulunan seyyid ve şeriflere özgü bazı usûl ve kâideler konmuş, işleriyle meşgûl olacak bir daire kurulmuş, vergi ve gümrüklerden muaf tutulmuşlardır. Hattâ, Mekke ve Medine halkından olarak Türkiye'ye gelmiş olan evlâd-ı Resûl'den olmayanlar bile, sırf o bölgenin toprağı halkından olmaları sebebiyle, kéndilerine saygı ve yardımda kusur edilmemiştir.² Mühimme Defteri'ndeki bir hükümde, şu kâide yer almaktadır. Haremeyn'e gönderilen hediyelerin ve hubûbatın muntazam defterleri tanzim edilirdi. Bundan gâye, birkaç yerden surre alanlarının ve bu konuda hiyaneti meydana çıkaranların surrelerinin iptal edilmesiydi. Bu gibilerin sureleri derhal kesilirdi.³

Tespitlerimize göre, Osmanlılarda, Haremeyn'e ilk kez surre gönderen padişah, Yıldırım Bayezid olup, bu surre, o zaman devlet merkezi Edirne'den 80.000 altın olarak gönderilmiştir.⁴

1 İ.H. Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükherreme Emirleri*, Ank., 1972, TTK. Bsmv., s. 4. Daha fazla bilgi için bkz., s. 19-34.

2 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* (BOA), Mühimme Defteri, Nu.: 29, s. 179, Belge nu.: 76.

3 *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi* (TSMA), D. 1235.

4 Muhammed el-Emin el-Mekki, *Hulefa-yı İzâm-ı Osmaniye Hazeratının Asûr ve Mebrûre ve Meşkûre-i Humâyûnları*, İst., Mth-i Osmaniye, 1318, s. 19.

Âşıkpaşa-zâde, Çelebi Sultan Mehmed'in imâretler yaptırdığını, Mekke ve Medine'ye paralar gönderdiğini yazar. Neşri ise, Çelebi Mehmed'in Medine'ye kendi vilâyetinden bazı yerleri vakfettiğini ve hediyeler gönderdiğini yazmaktadır. Çelebi Mehmet (Surre olarak) Haremeyn'e (Mekke ve Medine'ye) 14.000 altın göndermiştir.⁵

Sultan II. Murad, imâretler yaptırmış ve her sene kendisinin bulunduğu şehir ve kasabadaki seyyidlere kendi eliyle 1000 flori altın dağıtmayı âdet edinmişti. II. Murad, Ankara yakınında Balıkhisar bölgesinin gelirleri ile, o bölgede yaptırdığı büyük bir köprünün geçiş ücretlerini de Mekke, Medine ve Kûdüs halkına vakfetmişti.⁶ Aynı padişah, düzenlettirdiği vasiyetnâmesinde, Manisa'daki malının 1/3 ünü (10.000 flori) Haremeyn'e vakfetmiştir. Her yıl 3500 floriyi de surre olarak göndermiştir.⁷

Fâtih, İstanbul'un fethinden sonra, büyük başarısını müjdelemek için Hacı Mehmed Zeytûnî ismindeki bir bilgin ile Mekke emirine Fetihnâme ve hediyeler göndermiştir. Fâtih bu mektubunda, İstanbul'u tanıtp tasvir ettikten sonra, kiliseleri câmiye çevirdiğini bildirmiştir. Padişah, elçisi ile Mekke emîrine hediye olarak, ayarı tam 2000 altın ile, ayrıca ganimet malından da Mekke ve Medine'deki seyyidler ve nâ-iblerle; fakirlere ve hademeler de dâhil olmak üzere 7000 altın yollandığını bildirip, duâsını istemektedir. Emîr de, padişaha mukâbil hediyeler göndermiştir.⁸

İkinci Bayezid'in suresi 14.000 düka altını idi. Bu surrenin yarısı Mekke, yarısı Medine sakinlerine âit olmak üzere, her yıl gönderilmesi âdet olarak benimsenmişti.⁹ İkinci Bayezid'in bu surresinden dolayı, büyük Arap şairi, Medine'li Ahmed b. Uleyyif, Haremeyn halkının şükrân duygularını dile getiren ve padişahı öğen bir kaside yazıp, padişaha sunulmak üzere göndermişti. Daha sonra İstanbul'a gelen şair, bu belîğ kasidesini padişaha sunmuştur. Bundan, son derece duygulanan II. Bayezid', şâire 1000 altın bağışladığı gibi, her sene kendisine 100 dinar da surre gönderileceğini yazı ile bildirmiştir.¹⁰

5 M.E. el-Mekkî, a.g.e., s. 19.

6 Âşık Paşa-Zâde, s. 196; İbrahim Rifat, *Mir'âtül-Haremeyn*... Kahire, cüz: I-II, 1344 1925, cüz: II, s. 309.

7 İ.H. Uzunçarşılı, *M.M. Emirleri*, s. 13, dipnot: 6.

8 Feridun Ahmed, *Mecmua-i Münşeât-i Selâtin*, c. I-II, 2. bsm., İst., 1275, c. I, ss. 55.; 232-33; 266.

9 Eyyub Sabri Paşa, *Mir'âtül-Haremeyn*, İst., 1301-1306, C. I-III, c. I, ss. 670 ve 707; M.E. Mekkî, a.g.e., s. 19.

10 E.S. Paşa, *Mir'ât*, c. I, s. 670-71.

Hicaz topraklarının Osmanlı hâkimiyetine girmesinde, 1517 yılı, bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü, eskiden Mısır'dan yönetilen yerler, bu tarihle birlikte Osmanlıların eline geçmeye başlamıştır. Bunların başında Hicaz geliyordu. Osmanlılar, Hicaz'ı nüfus ve yönetimleri altına aldıktan sonra Mekke Emirlerini, Memlûk devleti zamanından beri devam eden-gelen usûl, görenek üzere vazifelerinde devam ettirmeyi uygun bularak, bunların kendi bölgeleri dâhilindeki yetkilerini kabul etmişler ve yalnız Mekke ve Medine'de her sene yenilemek suretiyle Mısır'dan gönderilen muhafız kuvvet bulundurmakla yetinmişlerdi.

Yavuz Selim, Haremeyn'e 200.000 flori altın ve deniz yoluyla 7000 irdeb zahire gönderdi. Bu zahirenin, 2 bini Medine ve 5 bini Mekke içindi. Bunların dağıtımı için, surre emiri olarak Emir Muslihuddin'i ve iki kadıyı da özel görevli olarak görevlendirdi. Ellere bir de surre dağıtım defteri verdi ki, dağıtım bu deftere göre yapılmıştır. Ayrıca her yıl surrenin gönderilmesini de emretmiştir.¹¹

Evlîya Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in Anadolu surresi olarak Haremeyn'e her yıl 62.000 altın gönderdiğini ve Yavuz Selim'in vakıflarından çok kerre Haremeyn'e 100.000 hrka, cübbe ve iç çama ir gittiğini yazar.¹²

Kâbe'yi, eski halifeler gibi, tamir ve tezyine çalışsan ilk Osmanlı padişahı, Kanunî olmuştur. Bu tezyinatın cevazı hakkında müfti Ebu's-Suûd Efendi'den fetvâ almıştır. Hanefî, Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezhepleri için, 4 ayrı medrese yaptırıp, bunlara, Osmanlı medreseleri usûlüne göre talebe ve mu'îd tayin ettirmiştir. Hz. Peygamber'in zevcesi Hz. Hatice'nin, önce mescide dönüştürülen evini tamir ettirerek, üzerine bir kubbe yaptırmıştır. Mekke'nin en büyük ihtiyacı olan su yolları için tahsisat ayırtmış, Kâbe örtüleri için vaktiyle Mısır Sultanları tarafından kurulan vakıflara, yenilerini ilâve etmiştir.¹³

Aynı zamanda Kanunî, İmparatorluğun diğer yörelerinde de bu türlü tesisler vücûda getirmiştir. Bağdad'da Şüherin çok önceden yıkılmış oldukları İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe türbesini imar ve bunun yanında bir cami ile bir imaret inşa ettirmiştir. Yine Bağdad'daki Kâdiriyye tarikatının kurucusu Şeyh Abdulkadir Geylânî Türbesini ve Camiini tamir ile, bunlara yeterli derecede vakıflar tahsis eylemiştir.

11 Hoca Sadeddin, *Tâci't-Tevârih*, Mtb-i Âmire, 1279, c. II, s. 372; E. Sabri, *Mir'ât*, c. I, s. 677; İ.H. Uzunçarşılı, *M.M. Emirleri*, s. 18.

12 Evlîya Çelebi, *Seyahatnâme*, C. I-X, 1314-18; 1928-32, değişik matbaalar, C. I, s. 161.

13 M. Tayyib Gökbilgin, *İslâm Ansikopedisi*, C. XI, s. 150, "Süleyman I" maddesi.

Kanunî, Mısır'da birçok köyü para ile satın almak suretiyle vakıf hâline getirip, gelirlerini Mekke ve Medine'ye vakfetmiştir. Bu suretle Mekke halkına 3000 irdeb, Medine halkına 3000 irdeb; fakirlere verilmek üzere 500 irdeb Yenbû ve 500 irdeb de Cidde limanına tahsis edilmişti. Bu mahsuller, Süveys'den deşişe (buğday) gemileri ile Yenbû ve Cidde limanlarına sevk edilirdi. Buralardan Mekke ve Medine'ye ulaştırılırdı. Mekke şehrinde, gönderilen bu hububatın içine konduğu, özel olarak yaptırılmış birçok anbar vardı. Anbar emini de, hak sahiplerine, istihkak pusulaları gereğince hububatı dağıtırdı. Böylece Kanunî, Hicaz'a gönderilen hububat miktarını artırmıştır. Haremeyn için, 18.000 kırmızı eşrefî dinar göndermiştir.

İkinci Selim de gönderilen hububatı artırmış; kadı, müftü ve müderrisler gibi Mekke ehlinin bazılarına elbiseler hediye etmiştir. Ayrıca İkinci Selim, imar ve su yollarını tamir ve Mescid-i Haram'ı mermer kubbelerle tezyin ettirmiştir.

III. Murad, 1576'da Mekke'ye üç parça kandil göndermiştir. Bu kandiller, altından yapılmış olup, süslü taşlarla murassâ ve çok süslü birer san'at eseri idiler. III. Murad, Osmanlı Sultanları içinde, Haremeyn'e ilk kez kandil astırmak şerfine ulaşmıştır.¹⁴

Mizâb-ı Rahmet denilen Kâbe oluğu, Kanunî Süleyman zamanında değiştirilmesi gerektiğinde, simin (gümüş) ile süslenmişti. 1612'de Sultan I. Ahmed Han, bu kez mizâbın altınlarla süslenmesini istemiş, ve mizâb altınlarla süslenmişti. Çok dindar olan bu padişah, babası III. Mehmed'in 50.000 altına satın aldığı ve devamlı şekilde yüzük olarak parmağına takdığı "Şebşerağ" adlı pırlantayı da Ravza-i Mutahhara'ya gönderip astırmıştır. Şebşerağ, çevresinde daha küçük 220 elmasla süslü bir levhannın üzerindedir. Şimdi Topkapı Sarayı'ndadır.¹⁵

Yine I. Ahmed 1615'de iki kıta elmas parçayı hediye olarak göndermiştir. Bu elmas parçası 80.000 altın kıymetinde olup, çok güzeldi.¹⁶

I. Mahmud, Hz. Muhammed'in merkadi üzerine kandil astırmıştır. Üçgen şeklinde, mücevherli altın bir çerçevenin üç ucuna 750-800 kırat büyüklüğünde 3 zümrüt konmuştu. Çanak, yekpâre akikden oyma

14 E.S. Paşa, *Mir'ât*, c. I, s. 823 ve 826.

15 Mustafa Naimâ, *Tarih-i Naimâ*, c. I-IV, İst., 1281-83, Mtb-i Âmire, c. II, ss. 90-91 ve 105.

16 E.S. Paşa, *Mir'ât*, c. I, s. 827.

idi. Altında 40 okka hürmüz incisinden bir püskül vardı. Kandilin çerçevesinde ve çanağın üzerinde 3000 parça elmas bulunuyordu.¹⁷

Hicaz'ın Türkler elinde kaldığı 4,5 asır boyunca Hz. Peygamber'i-mizin türbe kandillerinde gül yağı yakılmıştır.

Mekke'ye her sene gönderilmesi mu'tâd olan 14 tonluk 7 top renkli sofun, satın alınması ve gönderilmesi için yazışmalara şahit olmaktadır. Bu yazışmalar III. Mustafa zamanında daha da artmıştır¹⁸.

II. Mahmut da, üç mücevher ve murassa avize yaptırıp, Ravza'ya göndermiştir. Ravza'dan alınıp, tamir için İstanbul'a gönderilen iki elmas ve zümrüt avize ile beraber Medine'ye gitmiştir.¹⁹

I. Abdülmecid de kandil göndermiştir.²⁰ Sultan Abdülaziz'in annesi, bir kısmı Mâkâmât-ı Erbaa önlerinde ve bir kısmı da Harem-i Şerif kumluğunda yakılmak üzere, 1872 senesinde birçok parlak şamdanlar göndermiştir.²¹

Bu sıralanmış olduğumuz; avizeler, kandiller, şamdanlar, pırlanta yüzükler, elmaslar dışında, gönderilen başka hediyeler de olmuştur. Bu hediyeler şunlardır:

Nâdir ve kıymetli halılar; bahâ biçilmez mushaflar; okkalarla buhurlar, tütsüler; mücevherli kılıçlar; gümüş perde halkaları; yaldızlı levhalar; inciden, mercandan, akikden yapılmış değerli tesbihler; Emîre ve diğer görevlilere mahsus sırmalı, elmas ve inci işlemeli kaftanlar, hil'atler.

Osmanlı'nın, Haremeyn'e yardımı, sadece ekonomik yönden değildir. Bu bölgede, bilimsel ve kültürel faaliyetlerin gelişmesini sağlamak amacıyla da büyük çabalar harcadığı görülür. Nitekim, başta Osmanlı sultanları olmak üzere her kademedeki devlet görevlileri ile, imkân sahibi olan diğer kimseler tarafından vakıf suretiyle yüksek dereceli medreseler kurulmuştur. Öyleki, Medine'deki III. Murad ve III. Mehmed medreseleri, devrin, en yüksek tahsil veren medreseleri olarak kabul ediliyordu. Ayrıca Osmanlılar, buralardaki kütüphanelere de merkezden, yani İstanbul'dan birçok kitap göndermişlerdir. II. Mahmud, Medine'de kurduğu kütüphaneye 4569 cild yazma eser bağışlamıştır. Sultan Abdülaziz Hz. Peygamber'in türbesine 143 parça değerli Uşak

17 *Osman Gazi'den Atatürk'e* isimli gazete (ebadı: 30x42 cm) s. 52.

18 BOA, *Cevdet, Evkaf*, Nu.: 19443 (Sene: 1180/1766)

19 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I-XII, İst., 1292-1301, c. X, s. 241-2.

20 BOA, *İrade, Dâhiliye*, Nu.: 4926 (Sene: 1261/1845).

21 E. S. Paşa, *Mir'at*, c. I, s. 827.

halısı göndermiştir. Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid, Medine'de birer kütüphane ile birlikte birer de medrese kurmuşlardır. Abdülmecid, Han, kendi kütüphanesine 1659 kitap göndermiştir. Şeyhülislam Arif Hikmet Efendi'nin Medine'ye gönderdiği yazma eser sayısı ise, 5404'dür. Bu örneklerden de anlaşıldığı gibi, Osmanlılar, bölgenin bilimsel bakımdan gelişmesi için de imkânları nisbetinde oraya yardımcı bir görev biliyorlardı. Gönderilen bu eserler Arapça, Farsça ve Türkçe eserlerdir.

Mekke ve Medine'nin onarım ve bakımı; sultan başlılarıyla yaşayan çeşitli Arap göçbelerinin iâşeleri; İstanbul'dan Mekke'ye ulaşan hac yolunun bakımı, onarımı ve güvenliği; Şam'dan Medine ve Mekke'ye değin, su yollarının, su ve yiyecek depolarının onarımı; Surre Emimi tarafından her yıl götürülen büyük paralar ve hediyeler; Mısır ve Suriye'den sağlanması gerekli hububat; Cidde ve civarının kamu gelirlerinin kullanımı; bir muhafız birliği eşliğinde, Arap çöllerinde hacıları götürmek için görevli Şam Paşası'nın yürüyüşü; vakıf medreseler; gönderilen yazma eserler, bütün bunlar devlet hazinesine her yıl çok büyük masraflara yol açmıştır. İstanbul'da surre törenleri için yapılan giderler de bunlara eklendiğinde, masraflar daha da artmaktadır.

Bütün bu sıraladığımız hususlar, Türklerin Kâbe'ye yaptıkları hizmetleri, açıkca ortaya koymaktadır.